

KONGEBILETET I DEN ELDSTE SKALDEDIKTINGA

ELSE MUNDAL

Det er svært tynt med samtidige skriftlege kjelder som gjev eit bilete av norske kongar i eldre norrøn tid, det vil seie perioden fram til cirka 1050. Bortsett frå nokre få glimt i utanlandske kjelder kan vi seie at denne kjeldekategorien er fråverande. Samtidige kjelder er dei beste, og fråværet av desse kjeldene er sjølvsagt eit problem. Men vi har ei kjeldegruppe som har ein del til felles med samtidige skriftlege kjelder når det gjeld kjeldeverdi, og det er samtidig skaldedikting. Dette var munnleg dikting som vart overlevert frå generasjon til generasjon av munnlege tradisjonsberarar, gjerne gjennom fleire hundre år. Nedskrivning av skaldedikt skjer for det meste ved at dei vert siterte i den skriftlege sagalitteraturen som vart skriven frå slutten av 1100-talet og utover i mellomalderen. Men sidan det fanst mange og faste reglar for korleis ei skaldestrofe skulle formast, kunne det vere vanskeleg å endre ei strofe når ho først var forma, utan å gjere henne meiningslaus. Endringar kunne likevel skje i den munnlege traderinga, og det har i mange høve vore diskutert om skaldestrofer er ekte eller ikkje, det vil seie om dei er dikta av den

skalden tradisjonen seier er skald, eller kanskje av nokon som levde mykje seinare. Men trass i at vi må rekne med at nokre strofer har vorte endra, og at nokre strofer ikkje er ekte, er dette eit materiale som samla sett nærmar seg samtidige skriftlege kjelder i kjeldeverdi, trass i at dei opphavleg var munnleg dikting.

I det følgjande vil eg byggje både på innhaldet i skaldedikt, på kva dei vel å fortelje om kongen, og om kva han gjer, og eg vil byggje på det poetiske språket, kjenningane, det vil seie dei poetiske omskrivingane, og til ei viss grad heita, det vil seie dei poetiske orda for konge. Dette er interessante kjelder som gjev betydeleg informasjon om kongebiletet og kongeideal i samtida, fordi kjenningane må, for lett å kunne tolkast, fokusere mot noko som er typisk for ein konge. Kongen er til dømes *lands gætir* («landets vaktar»), *lands ráðandi* («landets styrar»), *Nóregs vǫrðr* («Noregs vaktar») og *dróttinn norðmanna* («nordmennes konge»). Det var ein kongeleg eigenskap å vere gáv mild. Difor er kongen *bauga deilir* («den som deler ut ringar eller gull»). Førstillinga var også at fyrsteættene stamma frå

gudane. Difor kunne konge og jarl kallast til dømes *Yggs niðr* («Odins etterkomar»). Det låg også til kongerolla å vere krigar, både på landjorda og på sjøen. Difor kan også kjenningar for krigar og kjenningar for skipsførar brukast om konge der det går fram av konteksten at kjenningen står for ein konge. Det vil vere tilfellet der skaldediktet handlar om eller er retta til ein konge.

Heita, dei poetiske orda, kan gjerne også fokuse på ulike roller til kongen. Til dømes er han *fylkir* («den som fylker hæren»), og han er *gramr* («den grimme, harme, fryktelege»). Poetiske ord for konge kan også vere ord som nemner kongen som medlem av ei kongeleg slekt, til dømes *siklingr*. Opphavleg var dette medlemmer av ei dansk kongeætt, men poetisk kan slike ord brukast om kongar generelt. Eit heite for konge av ein litt annan type er *jöfurr* (som er eit ord som tyder «villgalt»). Medan *fylkir* og *gramr* gjev assosiasjonar til ein krigarkultur, gjev *jöfurr* kanskje meir assosiasjonar til bondesamfunnet. Galten var grøderikdomsguden Freyr sitt attributt, og til kongerolla i det norrøne samfunnet låg det også at han skulle sikre godt år og fred. Kongebiletet og kongeidealet i det norrøne samfunnet var altså svært samansett, og dette kjem også tydeleg fram i det poetiske språket.

Tittelen på seminaret der foredraga som artiklane i denne boka byggjer på, var haldne, var «Herre og drott – konge og sjøkonge». Dette indikerer at det fanst minst to typar kongar, og at titlane «konge» og «sjøkonge» ikkje var heilt overlappende, og det stemmer. Det var ikkje alle kongar som var sjøkongar, og – kanskje meir overraskande – det var ikkje alle sjøkongar som var kongar i den forstand at dei hadde eit landområde å styre. Sjøkongane kunne få kongenamn av krigarflokken sin. Snorre gjev i «Óláfs saga helga», kapittel. 4 i *Heimskringla* (utgåve 1911/1966: 183), den framstillinga at Olav Haraldsson alt var konge då han vende heim frå vikingtokter og prøvde å leggje Noreg under

seg. Han hadde fått kongenamn av krigarane sine medan han enno berre hadde skip å råde over, og før han var hylla som konge på tinga rundt om i landet.¹ Dette forholdet, at ein konge, slik ordet er brukt i norrøne kjelder, ikkje nødvendigvis har eit landområde å styre, tilfører det norrøne kongebiletet viktige nyansar som kan ha vore tydelegare i tidleg norrøn tid enn seinare. Kongebiletet som lausriv kongen frå eit landområde, er faktisk i fullt samsvar med det etymologiske innhaldet i orda *konr* og *konungr*. Den etymologiske tydinga av orda er «son» eller «slektning», men er brukte om menn i herskarslekter.² Også det forholdet at dei norske kongane i det poetiske språket oftare er knytte til folket enn til landet, er interessant. Både *norðmanna konungr* («nordmennenes konge») og *Nóregs konungr* («Noregs konge») finst, men særleg dei kjenningane for konge som set inn namnet for folket i eit område som kjenneord,³ til dømes *hørða valdr* («hordalendinganes styrar») eller *sygna ræsir* («sogninganes herskar»), er svært talrike og er ein kjenningstype som er tidleg etablert i det poetiske språket. Orda for folket i eit område av landet fungerer i skaldespråket som *pars pro toto*

1 Ármann Jakobsson peikar på dette forholdet i avhandlinga *Í leit að konungi: Konungsmynd íslenskra konungasagna* i sin analyse av det norrøne kongebiletet. (Ármann Jakobsson 1997: 90–91). Truleg er dette forholdet at kongen ikkje nødvendigvis er knytt til eit landområde, ein viktig detalj når ein skal gje eit bilete av kongen i tidleg norrøn tid.

2 For ei utførlegare utgreiing om det etymologiske innhaldet, sjå etymologiske ordbøker (de Vries 1977: 325–326; Falk og Torp 1910/1960, bd. I: 563).

3 I kjenningen *hørða valdr* er det poetiske ordet for «konge», *valdr*, grunnord, *hørða* er kjenneord. Grunnordet erstattar det omskrivne ordet i setningssamanhengen, og står i den kaus som syntaksen krev. Kjenneordet står i genitiv (eventuelt i rotform om kjenningen er eit samansett ord). Kjenneordet står som ei bestemming til grunnordet, og det vil i dette tilfellet fortelje kva slags konge det er tale om.

for nordmenn, men gjev samstundes eit bilete av kongen som leiar for ein flokk, og desse poetiske omskrivingane kan opphavleg ha vore valde nett-opp for å framstille kongen som leiar for flokken sin meir enn for landet. Det er altså godt samsvar mellom desse poetiske omskrivingane for konge og det etymologiske innhaldet i *konr* og *konungr*.

I omtalen av germanske kongedøme har ein gjerne skilt mellom folkekongedøme og hærkongedøme.⁴ I eit folkekongedøme fekk kongen makta si frå folket på tinget. Kongens maktbase låg i støtte frå folket. I hærkongedømet har kongen – i alle fall i utgangspunktet – sin maktbase i dei rikdomane han har samla seg på hærferder, og som har gjort det mogeleg for han å halde seg med ein hærstyrke og kjøpe seg venskap og støtte. Særleg ideen om folkekongedømet bygde nok på romantiske førestillingar som såg eit slikt kongedøme som meir demokratisk enn det eigentleg var. Det «folket» kongen bygde makta si på, var ikkje heile folket, men ein elite. Inntrykket av at folkekongedømet bygde på eit fredeleg bondesamfunn og vart styrt gjennom konsensus på tinget, medan hærkongane kjempa seg til makta, må nok også modifiserast. Dei mange bygdeborgene som skriv seg frå perioden ca. 500 f.Kr. til ca. 500 e.Kr., dei fleste frå dei siste hundre-åra av denne perioden, vitnar om urolege forhold med behov for forsvar. Gunnes understrekar også at dei to kongetypene hadde visse fellestrekk: Begge hadde ein sakral karakter og rekna seg som etterkomar av gudane. Både folkekongedømet og hærkongedømet må ha bygt på ein kombinasjon av arv og erobring. Sjøkongen er sjølv sagt ein variant av hærkongen, men ordet sjøkonge understrekar at

Figur 1. Halvdan Egedius framstilling i ein av sine Heimskringla-illustrasjonar av Olav Haraldsson på vikingferd. Heimskringla.no/public domain.

denne kongen har sin maktbase i ein sjøhær og har skaffa seg rikdomar på vikingferder. Det er rimeleg å sjå sjøkongen som eit ideal skapt av vikingtida (figur 1).

Som vist hadde kongen i tidleg norrøn tid fleire opphav, og ulike førestillingar om kven kongen var og skulle vere, vert også reflektert i det poetiske språket. Han er den som styrer landet, vaktar av land og folk, gudeætling og medlem av ei fyrsteleg slekt. Men når ein ser på kongane i tidleg norrøn tid – frå rikssamlinga i slutten av 800-talet til ut på 1000-talet – er det ingen tvil om at det kongeidealet som er skildra i den seinare kongesogelitteraturen, er ein hærkonge eller sjøkonge. Dette kongebiletet er i høg grad utforma på grunnlag av skaldedikt som har utgjort ein viktig del av sagaskrivarane sine kjelder. Skaldedikt om og til kongar er for det aller meste

4 Erik Gunnes (1971: 30–31) drøfter kort forholdet mellom folkekongedømet og hærkongedømet i avhandlinga *Kongens ære*. Forholdet mellom folkekongedømet og hærkongedømet var tidlegare eit populært forskingsemne i tysk forskning (sjå t.d. Schlesinger 1956).

hyllingskvad.⁵ Det vil også seie at det kongebiletet vi får gjennom kjenningar og heite for kongar, og i skildringa av kongen i det heile, er det kongebiletet skalden reknar med kongen vil kjenne seg smigra av. Dette kan sjølvstakt vere ei feilkjelde. Det er ikkje sikkert alle i samfunnet dyrka ein krigarkultur i same grad som skaldane rundt kongen.

I kjenningar for konge, eller i andre framstillingar av kongen, kan det som nemnt vere ei viss overlapping med kjenningar for og omtalar av menn generelt. Kongen er ofte teikna som krigar eller skipsstyrar, og i skaldedikt frå tidleg norrøn tid er dette svært vanleg. At desse kjenningane for menn også kan brukast for kongar, viser at krigaren og skipsstyraren er ideal i samfunnet, i den grad at det også er ærefullt for kongar å verte framstilt som krigar eller skipsstyrar.

I strofe 5 i «Haraldskvedet», eit dikt om Harald Hårfagre av den norske skalden Torbjørn Hornklove (Finnur Jónsson 1912–1915, B I: 22), er kongen den som *djúpum ræðr kjólum* («råder over djupe kjolar», det vil seie skip).⁶ I neste strofe (Finnur Jónsson 1912–1915, B I: 23) finst dei kjende verslinene som seier om kongen: *Úti vill jól drekka, ef skal einn ráða* («ute [det vil seie på sjøen] vil han drikke jul om han skulle ráde áleine»). I første strofe av «Håkonardrápa» av Guttorm Sindre (Finnur Jónsson 1912–1915, B I: 55) seier skalden om Håkon den gode: *Konungr trað bekkjar blárøst bifrauknum ára* («kongen steig på havets blå veg med áranes skjelvande trekkdyr»). Same dikt, strofe 4 (Finnur Jónsson 1912–1915, B I: 55), har ein annan biletskapande kjenning for sjøkongen: *skyldir skautjalfaðar*. Siste ordet er ein kjenning i

seg sjølv, *jalfaðar* er genitiv av *jölfuðr*, som er eit ord for bjørn, og *skaut* er eit ord for segl (eigentleg ein del av seglet, men ordet vert brukt som *pars pro toto* for segl). Her vert det skapt eit bilete av ein bjørn med segl og samtidig av eit skip. Grunnordet i kjenningen er, *skyldir* (ein som kan påleggje nokon noko), og det ein kan påleggje eit skip, er at det skyt fart – i samsvar med det som står i «Hávamál» strofe 82: Av eit skip skal ein krevje fart, og av ei jente kyssar. Sigvat skald, litt seinare enn Sindre, brukar i ei dråpa (skaldedikt med stev) om kong Olav den heilage, som det berre finst fire versliner av (Finnur Jónsson 1912–1915, B I: 226), kjenningen *unnar eykja loptbyggvir* («den som bur i lufta», dvs. lyftingen, på bylgjas øyk eller hest).

Kjenningane for konge som framstiller kongen som skipsførar, har gjerne eit muntert preg ved at dei kallar fram absurde bilete. Det vert meir blodig alvor, bokstaveleg talt, når ein går til krigarkjenningane og til skildringa av kamp og slag i den same perioden. Særleg skildringane av slag har ofte eit ganske stereotypt preg: Krigaren, eller kongen når krigaren er konge, fargar våpena raude, han føder ulven, gjev ørna blod å drikke. Eit døme på at kongen vert rosa for blodig kamp, har vi til dømes i «Hovudlausn» strofe 10 (Finnur Jónsson 1912–1915, B I: 32). Dette er diktet som Egil Skallagrimsson dikta til Eirik Blodøks for å redde livet. Diktet er interessant, for rosen er ikkje meint alvorleg. Men Egil dikta slik han måtte i situasjonen: *Hraud hilmir hjor / þar vas hrafna gor / fleinn sótti fjor / flugu dreyrug spjor / ol flagðs gota / fárþjóðr Skota / trad nipt Nara/nattverð ara* («Fyrsten raudfarga sverdet, der var mengder av ramnar, spydet oppsøkte liv, dvs. henta liv eller tok liv, dei blodige spyd flaug, skottanes fiende, dvs. Eirik Blodøks, fødde trollkjerringa sin hest, dvs. ulven, Nares slekting, dvs. Hel, steig på ørnas nattmat, dvs. lika»).

Eit anna døme på ei blodig kampskildring har vi i strofe 7 i «Håkonarmál» av Eyvind Finnsson

5 For eit oversyn over ulike sider ved hyllingskvada, sjå Fidjestøl (1982) og Marold (1987).

6 Skaldedikta er her siterte etter utgåva til Finnur Jónsson (1912–1915). B-teksten, som det er sitert etter, inneheld retta og normalisert tekst. Ei ny vitskapleg utgåve av skaldedikta, *Skaldic Poetry in the Scandinavian Middle Ages*, er under utgjeving. Omsetjingane frå norrønt er mine egne.

Skaldaspiller (Finnur Jónsson 1912–1915, B I: 58). Diktet skildrar siste kampen til Hákon den gode: *Brunnu beneldar / í blóðgum undum / lutu langbarðar / at lýða fjörvi / svarraði sárgymir / á sverðanesi / fell flóð fleina / í fjöru Stordar* (Sverda brann i blodige sår, sverda senka seg mot folks liv, dvs. for å ta folks liv, sársjøen, dvs. blodet, bruste mot skjolda; ei flod av piler, eller pilanes flod, dvs. ei flodbølge av blod,⁷ fall i fjøra på Stord).

Kjenningane for konge som framstiller han som skipsfører, og krigarkjenningane og skildringar av kamp gjev eigentleg ganske ulike bilete. Det er humor og ei lett stemning over dei ofte absurde bileta av sjøkongen på skip som samstundes kan vere dyr, og det er gjerne eit bilete på blå bakgrunn som ein får når ord for bylgje eller hav er nemnde, eller når ordet *blár* («blå») er brukt. Biletet av krigarkongen og kampane hans har derimot ein grell realistisk stil, ulvar som slit i lik, og åtseluglar med blod på nebbet, og biletet er dominert av raudfargen, blodets farge. Desse bileta av kongen har likevel noko vesentleg felles: Dei gjev begge eit bilete av «a man's world». Dei to kjenningtypane er ulike, men dei utfyller kvarandre. Til saman gjev dei eit bilete av vikingkongen som er ein krigar som er meir heime på havet enn på landjorda. Dette vert understreka av at scena for handlingane i mange skaldedikt som skildrar kongen og handlingane hans i tidleg norrøn tid, er skipet. Det er på skipet og på sjøen kongen vinn slaga sine.

Biletet av sjøkongen og krigarkongen er ikkje spesielle for den tidlege norrøne skaldediktinga i den tyding at vi møter desse bileta berre der. Men

biletet av sjøkongen, kongen til havs og til skips, møter ein oftare i denne perioden enn seinare. To typiske døme på skaldedikt frå midten og slutten av 900-talet som i store delar av diktet plasserer kongen, eller jarlen, på skipet og på havet, er «Håkonar-dråpa» om Hákon den gode av Guttorm Sindre og «Vellekla» om Hákon jarl av Einar Helgason Skálaglam (Finnur Jónsson 1912–1915, B I: 55–56, 117–124).

Kongen som raudfargar våpen, og dei blodige slagskildringane der åtseldyr og fuglar slit i lik, vil vi også finne i heile den norrøne perioden, lenge etter den perioden då kongar som kan karakteriserast som hærkongar, sat ved makta. Det låg til kongerolla både i tidleg og sein norrøn tid å forsvare riket sitt, derfor kunne krigarkongen halde fram med å vere eit ideal lenge etter vikingtida. Einar Skulason, skalden av heilagdiktet «Geisli» frå 1153, gjev blodige kampskildringar når han rosar Olav den heilage og sonen Magnus den gode (Finnur Jónsson 1912–1915, B I: 427–445). I strofe 17 seier han om Olav den heilage at han *lét undir dreyra Innþrændum* («let sára til inntrønderane blø»), og i strofe 28 seier han om slaget på Hlyrskogsheide, som Magnus vann, at *gylðir fekk gnótt góðs elðis* («ulvane fekk rikeleg av god mat»), og i den neste strofa seier han: *Magnús enn góði lét hugin fagna ótu, málmþings kennir rauð munn jarplitaðs arnar jóðs / ... / en vargar ginðu of hræ* («Magnus den gode let ramnen glede seg over føda, krigaren raudfarga munnen til den brunfarga ørnens unge / ... / ulvar gapte over lik»). I den siste strofa er ein ikkje langt unna dei brutale slagskildringane i døma frå 900-talet som er siterte ovanfor. Men i den tidlege norrøne skaldediktinga kjem dei blodige slagskildringane tettare enn seinare, og dei er gjennomgåande ein nyanse meir blodige og brutale. Det kan også vere grunn til å tru at biletet av krigarkongen i sein norrøn tid ikkje speglar ideal i samtida på same måten som i vikingtida, men at det i høg grad reflekter-

7 Uttrykket *flóð* («flod» eller «flodbølge») *fleina* (gen. pl. av *fleinn*, som tyder «kastespyd» eller «pil») kan oppfattast direkte som det står, «ei flodbølge av piler», men er samstundes ein korrekt kjenning for «blod». Dobbelttydinga, som ganske sikkert er tilsikta, gjev også eit dobbeltbilete som aukar intensiteten i kampskildringa.

rer ein skaldetradisjon som vart forma i heiden tid. I heilagdiktet «Geisli» strofe 29 ser vi at ramnen som kong Magnus den gode matar, ikkje er kalla med sitt vanlege namn, men med namnet på Odins eine ramn, Huginn, som her fungerer som heite for ramn. At skalden av heilagdiktet brukar eit språk som gjev assosiasjonar til norrøn heidendom, er eit klart døme på at skaldespråket no reflekterer ideal og kultur i fortida, og difor ikkje er ei påliteleg kjelde til samtida.

Ein positiv eigenskap som er framheva i eit positivt kongebilete gjennom heile den norrøne perioden, er at kongen skal vere gævmild. Her er eg usikker på om vi kan peike på element i dette biletet som er spesielt for den tidlege perioden. Men eg vil likevel dra fram omtalen av gåvene Harald Hårfagre, i følgje skalden Torbjørn Hornklove i diktet «Haraldskvedet» strofe 16 (Finnur Jónsson 1912–1915, B I: 24), gav til mennene sine: *!...! fœi eru þeir gæddir / ok fõgrum mækum / malmi húnlenzkum / ok mani austrœnu* («Dei er gjødde med gods, dvs. dei får gods i overflod, og fagre sverd, hunlandske⁸ våpen og austrøne⁹ trælkvinner»).

Dette kan kanskje tolkast slik at kongen og skaldane hans gjerne viser fram at kongen har tilgang på utanlandske varer. Det gav truleg endå meir prestisje i tidleg norrøn tid enn seinare. Biletet av den gævmilde kongen er nok ganske konstant gjennom heile den norrøne perioden, men biletet av kongen som vert rosa for å dele ut trælkvinner til mennene sine, ville truleg skurre når vi kjem eit

stykke ut i kristen tid, for det er opplagt at desse trælkvinnene ikkje skal gjere husarbeid.

Som understreka innleiingsvis hadde det såkalla hærkongedømet og folkekongedømet ulike utgangspunkt og ulik basis for makt. Hærkongen eller sjøkongen kan vi seie kom seglande inn frå sidelina i det norske bondesamfunnet. Vi har eit ganske uklart bilete av kongane – småkongar, hovdingar, eller kva vi skal kalle dei – som fanst før kongane som bygde makta si på rikdomar dei hadde samla seg på hærferder og vikingtokter. Kongane i folkekongedømet skal ha hatt makta si frå folket på tinget, og det vil seie at denne kongetypen må ha hatt eit nært samarbeid med folk og ting, medan hærkongen eller sjøkongen som fekk kongsnamn av krigarflokken sin, eigentleg var heilt fristilt frå bondesamfunnet og dei maktstrukturane som fanst der – i utgangspunktet. Men straks ein hærkonge gjekk i land og kravde makt over eit landområde, måtte han forhalde seg til dei maktstrukturane som fanst i bondesamfunnet – det vil seie tingordninga – og verte godteken av tinget.

Møtet mellom hær- og sjøkongane og krigarflokken deira og bondesamfunnet og tinget kan kanskje karakteriserast som ein kulturkollisjon. Men desse kongane som hadde samla seg rikdomar gjennom vikingferder eller krig, var ikkje berre krigarar. Også deira mål var nok at heime skulle det vere fred, og at folk skulle lyde lovene. Eit bilete av kongen som den som vaktar, forsvarar og vernar landet, er såleis ikkje i konflikt med biletet av hær- og sjøkongen, men viser berre ei anna side. Denne sida ved kongebiletet er til stades i den tidlege norrøne skaldediktinga. I «Gråfeldardrápa» strofe 8 (Finnur Jónsson 1912–1915, B I: 67) av skalden Glum Geirason (ca. 970) er Harald Gråfell omtalt som *foldar vǫrðr* («landets vernar»). I same diktet strofe 5 (Finnur Jónsson 1912–1915, B I: 66) er kongen kalla *gumna settir* («den som forliker menn»). Dette er ikkje akkurat det biletet av denne kongen vi møter i den seinare

8 Hunarane var eit nomadisk folk som strøymde inn over austlege delar av Europa seint på 300-talet og på 400-talet. Dei var kjende som brutale krigarar. I vikingtida har dei for lengst gått opp i dei europeiske folkegruppene som dei i si tid erobra, men minnet om hunarane og landet deira levde vidare i diktinga, som til dømes i den norrøne eddadiktinga.

9 At trælkvinnene var austrøne, vil seie at dei kom frå aust, gjerne frå områda sør og aust for Austersjøen.

kongesogelitteraturen. Men at skalden vel ein slik omtale i eit hyllingsdikt, viser at dette biletet er ein del av kongeidealet. Denne sida ved kongebiletet – kongen som skaper fred og er ein vernar av landet – veks seg sterkare etter kvart og vert ein populær kjenningstype. At ein ventar at kongen skal halde orden i landet og straffe forbrytarar, kjem også til uttrykk så tidleg som i diktet «Glymsdråpa» (ca. 900) av skalden Torbjørn Hornklove (Finnur Jónsson 1912–1915, B I: 20). I strofe 2 av diktet kallar han Harald Hårfagre *hlenna helkannandi* («den som dømer tjuvar til hel»).

Olav Haraldsson kom til landet som vikingkonge eller hærkonge, men fekk helgenstatus kort tid etter sin død. I biletet av han i skaldediktinga har vi alle aspekt ved kongebiletet i perioden.¹⁰ Eit par år etter kongens død seier skalden Torarin Lovtunga i diktet «Glælognskvida» strofe 9 (Finnur Jónsson 1912–1915, B I: 301) om helgenkongen at *hann of getr af goði sjølfum ár ok frið öllum mǫnnum* («han får frå Gud sjølv år og fred for alle menneske»). Å skaffe år og fred var nok ei side ved kongeidealet i bondesamfunnet i heiden tid; det var knytt til kongens sakrale side og forholdet til grøderikdomsgudane. I den norrøne kulturen kjenner vi uttrykket år og fred frå lovspråket. Den eldre Gulatingslova vert innleia slik: «Det er opphavet i lovene våre at vi skal bøye oss mot aust og be den heilage Krist om godt år og fred.» Vi veit ikkje når dette kom inn i lovspråket, men det kan ha kome inn alt i den eldste kristenretten som skal ha vore gjeven av Olav Haraldsson på Mostertinget, truleg i 1024.¹¹ Grunnen kan ha vore at ein prøvde å overføre viktige element ved religionen – og kongen – til den nye religionen og den kristne kongen for å lette

Figur 2. Christian Kroghs framstilling i ein av sine Heimskringla-illustrasjonar av miljøet til småkongen Sigurd Syr då stesonen, Olav Haraldsson, vende heim fra vikingferdene sine. Heimskringla.no/public domain.

overgangen frå gamal religion til ny. Dette var ein ikkje ukjend strategi. Slik kan kongeidealet i den kristne norrøne kulturen ha vorte knytt til dei gamle førestillingane om kongen som den som gav år og fred, slik vi faktisk ser dokumentert i skaldediktinga.

Det er ein viss samanheng mellom kongen som vaktar og vernar for landet, og kongen som lovgjevar, i og med at lover var nødvendige for å sikre seg mot ytre fiendar og sikre folk mot vald og overgrep frå urolege element i samfunnet. For å fylle funksjonen som landets vernar og sikre folk fred og ro måtte kongen arbeide gjennom tinget. Ei side ved utviklinga av det norske kongedømet frå tidleg norrøn tid og fram til innføringa av Landslova i 1274 er at kongen og maktapparatet hans gradvis tek over funksjonar som hadde ligge til tinget.¹² Tilsynelatande skjer dette i det norske samfunnet utan store konfrontasjonar og motsetningar.

Det kan likevel vere grunn til å spørje om det i kjeldene kan registrerast eit motsetningsforhold – i det minste ei viss gnissing – mellom bondesamfunnet og miljøet kring hærkongane eller sjøkongane og det same mellom tinget og kongen.

10 For eit meir utførleg bilete av Olav Haraldsson i skaldediktinga enn det er plass til her, sjå Jørgensen (2016).

11 Dateringa av tinget kan ikkje reknast som heilt sikker (sjå Hagland 1991).

12 Denne utviklinga er det gjort greie for i Mundal (2022).

I saga om Olav den heilage, kapittel 2 i *Heimskringla* (utgåve 1911/1966: 182), kan det ikkje vere tvil om at Snorre gjev den framstillinga at Olav, som drog i viking som tolvåring, som barn såg ned på stefaren, småkongen Sigurd Syr, som oppførte seg meir som ein bonde enn som ein konge. Olav viser haldninga si ved å leggje sal på ein bukk då stefaren hadde bede han sale på ein hest til han. Men Snorre er inga samtidig kjelde, og spørsmålet er om slike haldningar som Snorre tilla kong Olav, er å finne i den samtidige skaldediktinga. Der er kanskje eit par detaljar i «Haraldskvedet» av Torbjørn Hornklove som det kan vere interessant å sjå nærmare på. Her skildrar skalden mellom anna slaget i Hafrsfjord. Strofe 7 (Finnur Jónsson 1912–1915, B I: 23) fortel at det kjem knarrar frå aust, og første line i neste strofe lyder: *Hlaðnir ero hólða* («Dei var lasta med hauldar»). Ordet *hólðr* er ordet for den klassen av bønder som stod på toppen av bondesamfunnet, så å omtale nokon som hauld er i seg sjølv absolutt ærefullt. I skaldespråket kan ord med smal tyding erstatte ord med vid tyding, så ordet kan stå for «mann» generelt. Men skaldane kan også – om dei er gode – vere svært så treffsikre på dei rette nyansane i dei orda dei brukar. Skipa som kjem austfrå for å møte krigarane til Harald Hårfagre i Hafrsfjord, er altså lasta med ein flokk bønder! I denne konteksten vert det mindre sikkert at *hólðr* gjev så positive assosiasjonar som ordet gjev isolert sett. At ordet skal gje assosiasjonar til bønder og landkrabbar, vert styrka når vi kjem til strofe 11 i diktet, der vi får biletet av dei overvunne hauldane som har tapt skipa sine og teke landvegen fatt tilbake over Jæren (Finnur Jónsson 1912–1915, B I: 23). Å måtte rømme til beins og til lands var truleg ei ekstra audmjuking, slik dei som hadde sjøkongen som eit ideal, vurderte situasjonen.

Kongesogelitteraturen gjev den framstillinga at kongane tidleg byrja å gje lover og freiste å ta kon-

troll over tinget. Skaldediktinga gjev faktisk støtte til denne oppfatninga. I «Berrsgöglisvísur», strofe 4, frå ca. 1038 (Finnur Jónsson 1912–1915, B I: 235) seier Sigvat skald til kong Magnus den gode: */.../ þjóð helt fast á lögum fjölbliðs fóstura Aðalsteins* («folket helt fast ved lovene til den venlege fostersonen til Adalstein»). I den neste strofa i det same diktet framstiller skalden både Håkon den gode, Olav Tryggvason og Olav den heilage som lovgjevarar. I dette diktet er det ingen ting som tyder på at den kongelege lovgjevinga førte til konflikt med bondesamfunnet. Men Sigvat nemner også lovgjevinga til Olav Haraldsson i ei dråpa som vi berre har fire versliner av (Finnur Jónsson 1912–1915, B I: 226). Han seier til kongen (som han tiltalar som sjø-konge): */.../ mátt leggja lands rétt þanns skal standa* («du kan fastsetje den landsrett som skal gjelde»). Spørsmålet er om Sigvat fastslår noko som er sjølv-sagt, nemleg at kongen har rett til å gje lover, eller om dette er noko han argumenterer for. Sannsynlegvis er det snakk om den kristenretten som kongen la fram saman med biskop Grimkell på tinget på Moster, og som dei fekk vedteken. Men lover skulle eigentleg vedtakast på lagtinga. Tinget på Moster var ikkje noko lagting, og det var innkalla av kongen sjølv. I saga om Olav den heilage, kapittel 58 i *Heimskringla* (Finnur Jónsson 1911/1966: 215), gjev Snorre ei framstilling som kan tyde på at han har tolka strofa slik at bøndene var noko motvillige mot den kongelege lovgjevinga på eit ting som ikkje følgde prosedyrar for korleis lover skal leggjast fram til vedtak. Han skriv: «Og det vart til at bøndene godkjende dei lovene som kongen fastsette.» Men i alle fall kjem biletet av kongen som lovgjevar fram i skaldediktinga tidleg på 1000-talet. Men skal vi byggje på den bevarte skaldediktinga, kjem biletet av Håkon den gode som lovgjevar først i ettertid; av samtidige skaldar vert det ikkje nemnt – om vi skal døme etter det vi kjenner av overlevert skaldedikting.

Det fanst også ein kjenningstype for strid og kamp som har ordet *þing* som grunnord, som kanskje kan seie noko om ei litt ambivalent haldning til tinget i miljøet rundt kongane i tidleg norrøn tid. Ordet *þing* i norrønt tyder ikkje berre ting og tingplass, det kan brukast om andre slags møte, i det poetiske språket også om møte der våpen møtest. *Vápnar þing* («våpenting»), *orþing* («pilding») og mange fleire er derfor kjenningar for kamp. I oversynet over kjenningar i *Kenningar der Skalden* reknar Meissner opp alle slike kjenningar, og det er ei talrik gruppe (Meissner 1921/1984: 193–194). Det som kan vere interessant i vår samanheng, er at det store fleirtalet av desse kjenningane er å finne i diktinga frå før ca. 1050–1060. Seinare finst det berre få. At nettopp *þing* i denne perioden av mange skaldar er valt som grunnord i kjenningar for strid og kamp, kan kanskje tolkast slik at ein del skaldar har sett det som greitt at saker vart avgjorde på dei tinga der våpena fekk tale, og ikkje på dei vanlege tinga. Vi kan her ha døme på eit svært medvite val av grunnord i ein kjenning for å styre tolkinga i ei bestemt retning.

Kort oppsummert kan ein seie at kjenningane for sjøkonger er svært dominerande i den tidlege norrøne skaldediktinga, og bilete av kongen som krigar og biletet av kampar er svært brutale og blodige, men vert litt mindre dominerande og litt meir dempa etter kvart. Når det gjeld biletet av kongen som vernar av landet, og som skildrar hans meir fredelige aktivitetar, ser vi den motsette utviklinga. Dette biletet vert styrka. Biletet av den kristne kongen slår også inn i skaldediktinga relativt raskt etter kristninga. Det skjer altså ei utvikling gjennom perioden, men likevel slik at fleire kongebilete som vi lett vil oppfatte som motstridande, eksisterer side ved side.

LITTERATUR

- Ármann Jakobsson. 1997. *Í leit að konungi: Konungsmynd íslenskra konungssagna*. Reykjavík: Háskólaútgáfan.
- Falk, Hjalmar og Alf Torp. 1960 [1910]. *Norwegisch-Dänisches etymologisches Wörterbuch*, Bd. 2. Oslo: Universitetsforlaget.
- Fidjestøl, Bjarne. 1982. *Det norrøne fyrstediktet*. Øvre Ervik: Alvheim og Eide.
- Finnur Jónsson (red.). 1912–1915. *Den Norsk-islandske skaldedigtning* B I og B II, A I og A II. København: Roskilde og Bagger.
- Gunnes, Erik. 1971. *Kongens ære: Kongemakt og kirke i «En tale mot biskopene»*. Oslo: Gyldendal.
- Hagland, Jan Ragnar. 1991. «Kulisteinen – endå ein gong». I *Heidersskrift til Nils Hallan på 65-årsdagen 13. desember 1991*, redigert av Gudbrand Alhaug, Kristoffer Kruken og Helge Salvesen, 157–165. Oslo: Novus.
- Jørgensen, Jon Gunnar. 2016. «Óláfr Haraldsson, king, warrior and saint: Presentations of King Óláfr Haraldsson the Saint in medieval poetry and prose». I *Kings and Warriors in Early North-West Europe*, redigert av Jan Erik Rekdal og Charles Doherty, 345–398. Dublin: Four Courts Press.
- Marold, Edith. 1987. «Die norwegische Reicheinungen und die Prieslieddichtung». I *Arbeiten zur Skandinavistik 7. Arbeitstagung der Scandinavisten des Deutschen Sprachgebietes. 4.8.–10.8. 1985 in Skjeberg/Norwegen*, redigert av Ulrich Groenke, 59–97. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Meissner, Rudolf. 1984 [1921]. *Die Kenningar der Skalden: Ein Beitrag zur skaldischen Poetik*. Hildesheim: Georg Olms.
- Mundal, Else. 2022. «Kongemakt og ting – og konsekvensane av den overordna makta for individ og ætt. I *Eidsivatinget: den norske tingtradisjonen gjennom 1000 år*, redigert av Jørn Øyrehagen Sunde og Brage Thunestvedt Hatløy, 77–102. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Schlesinger, Walter. 1956. «Über germanisches Heerkönigtum.» I *Vorträge und Forschung: Das Königtum. Seine geistigen und rechtlichen Grundlagen. Konstanzer Arbeitskreis für Mittelalterliche Geschichte*, Bd. 3, 105–141.
- Snorri Sturluson / Snorre Sturlason. *Heimskringla: Noregs konunga sögur*, redigert av Finnur Jónsson 1966 [1911]. Oslo: Universitetsforlaget.
- de Vries, Jan. 1977. *Altnordisches etymologisches Wörterbuch*, 2. utg. Leiden: Brill.